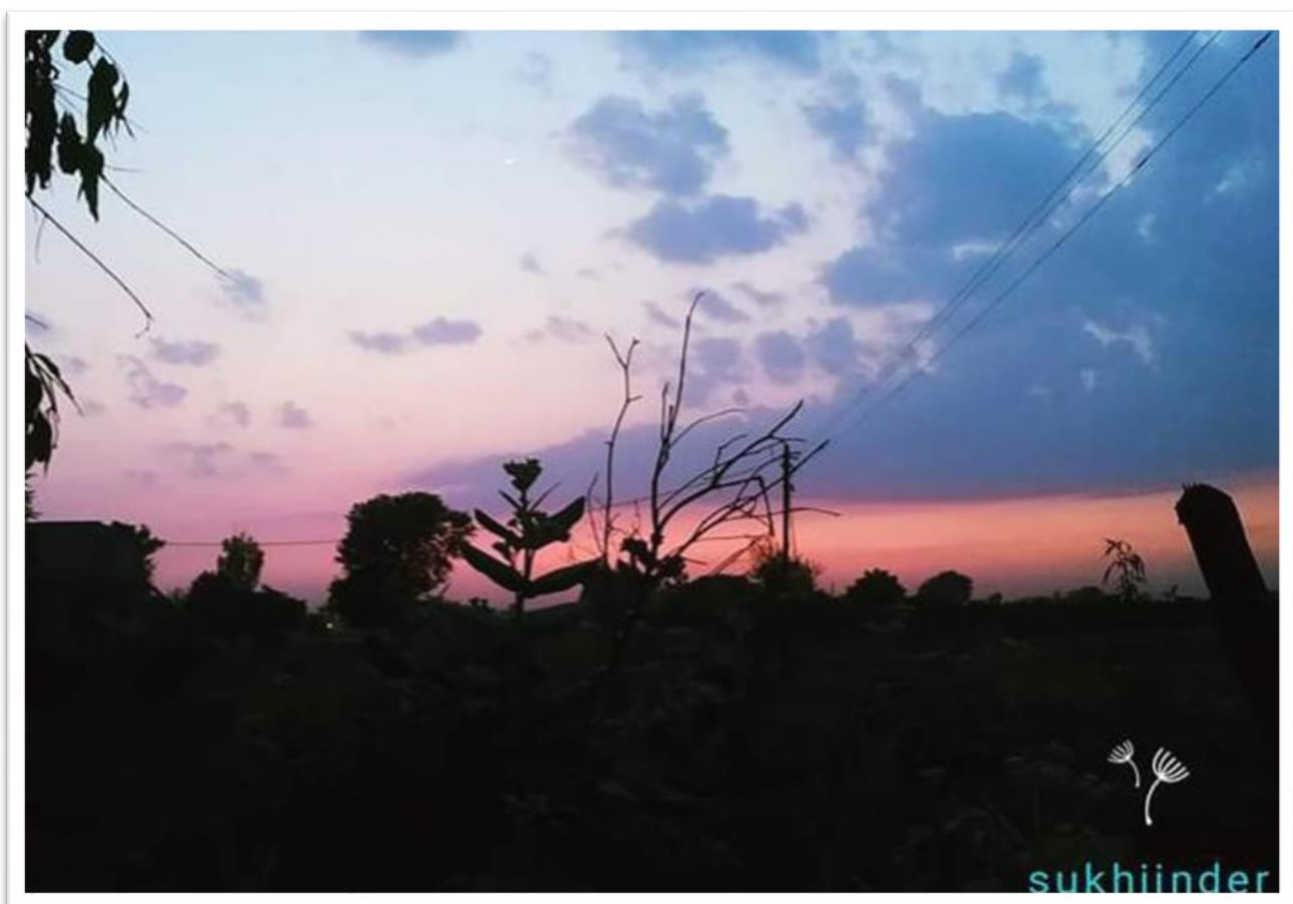

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ, ਬਰਗਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ

ਵਿਚਾਰਸਾਰ

ਅੰਕ : 6

ਸੰਪਾਦਕ : ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਬਰਗਾੜੀ

ਅਕਸਰ ਲੋਕ ਸੱਚ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰਦੇ ਹਨ,
ਜਦ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਸੁਆਦਾ ਦਸਦੇ ਹਨ।

- ਜਾਰਜ ਮਾਰਟਿਨ (1948) ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਵਲਕਾਰ

ਤਤਕਰਾ:

1. ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ
ਸਿਰਜਣਾ

- ਮਨਮੋਹਨ

2. ਮਾਂ ! ਪਿੰਡ ਕਦੇ ਆਊ...

- ਚਰਨਜੀਤ ਭੁੱਲਰ

3. ਕਰੋਨਾ ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ
ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੱਚ ਸੱਚ

- ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ

4. ਕਵਿਤਾਵਾਂ

- ਗਗਨਦੀਪ ਸ਼ਰਮਾ

ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾ

-- ਮਨਮੋਹਨ

ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਅਕਤੂਬਰ 1492 ਨੂੰ ਸਾਂਤਾ
ਮਾਰੀਆ, ਨੀਨਾ ਅਤੇ ਪਿੰਤਾ ਨਾਮੀ ਤਿੰਨ
ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕੈਰੀਬੀਅਨ ਦੀਪ
ਕਿਨਾਰੇ ਲੰਗਰ ਸੁੱਟੇ। ਨੰਗੇ, ਅਧਨੰਗੇ,
ਗੀਂਢੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਪੀਲੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ
ਵਾਲੇ ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਲੰਮੇ ਚੌੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ
ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ 'ਚ ਦੇਖ ਤੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਣਜਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਬੁੜ ਬੁੜ
ਸੁਣ ਡੈਂਬਰ ਗਏ।

ਏ.ਬੀ. ਐਲਫਰਡ ਡਬਲਿਊ ਕਰੈਸਬੇਅ
ਜੂਨੀਅਰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਦਿ
ਕੋਲੰਬੀਅਨ ਐਕਸਚੇਂਜ' 'ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:
'ਜਦੋਂ ਕੋਲੰਬਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼
ਕਰ ਗਲੇਬ ਦੇ ਦੇਵਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ
ਜੋੜਿਆ ਤਾਂ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਰੈਂਡ
ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਸਭ
ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਤੇ ਡਰਾਉਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ
ਨਾਲ ਮਿਲਣੀ ਹੋਈ। ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੋਈ
ਗੋਰਾ ਬੰਦਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਾਲਾ ਗ਼ੁਲਾਮ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਅਤੇ

ਸਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਲ ਆਏ ਕਈ ਅਦਿੱਖ
ਕਾਤਲ ਸਨ ਜਿਵੇਂ: ਚੇਚਕ, ਨਜ਼ਲਾ,
ਗਲਘੋਟੂ ਬੁਖਾਰ ਤੇ ਹੈਜ਼ਾ ਜਿਹੀਆਂ
ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਤਰ
ਅੱਸੀ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਠ
ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਦਸ ਕਰੋੜ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ
ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੇ 1621 'ਚ
ਪੋਲੀਮਾਉਥ ਵਿਖੇ ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਨੱਬੇ
ਫੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬਿਮਾਰੀ
ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜੋ
ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਯੂਰਪੀ ਗੋਰੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ
ਲਿਆਏ ਸਨ। ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਬੜਾ

ਉਪਜਾਊ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ
ਫ਼ਸਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ
ਮੱਕੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਹੇਠ ਸਾਂਭਣ
ਅਤੇ ਬਾਅਦ 'ਚ ਉਸ ਦਾ ਸੇਵਣ ਕਰਨ
ਨਾਲ ਫੈਲੀ।

ਅਮਰੀਕੀ ਰੈਂਡ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ
ਮੌਤਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ
ਅਜਿਹਾ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੀ
ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ
ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 1347 'ਚ ਇਟਲੀ ਦੇ
ਵਪਾਰਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਦੀ
ਕਾਫ਼ਾ (ਅੱਜ ਦਾ ਥਿਊਡੀਸੀਆ)
ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀ

ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਸਤੰਬੁਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੂ-ਮੱਧ
ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ 'ਤੇ
ਉਤਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਲੇਗ
ਬੈਲੀਕੱਸ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਵੀ ਉਤਰਦਾ ਤੇ ਇੱਥੋਂ
ਹੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ, ਮੱਧ
ਪੂਰਬ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰੋਪ 'ਚ
ਫੈਲਿਆ। 'ਕਾਲੀ ਮੌਤ' ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਣੀ
ਜਾਂਦੀ ਪਲੇਗ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ
ਕਿ ਇਹ ਚੀਨ 'ਚ 1331 'ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ
1345 'ਚ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਸ ਤੋਂ
ਬਾਅਦ ਪਲੇਗ ਦੀ ਵਬਾਅ ਨੇ ਯੂਰੋਪ
ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ
ਬਾਅਦ ਜ਼ਮੀਨੀ ਰਸਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲ ਕੇ

ਯੂਰੋਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰਾਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ 'ਚ ਲਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਾਹਰਾਹਾਂ ਨੇ ਯੂਰੋਪ ਦੇ
ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ 'ਚ ਕਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆਂਦੀ
ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਮੌਤ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ
ਮਾਰਗਾਂ 'ਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ।

ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਓਲੇ ਬੈਂਡਿਕਟੈਮ
ਮੁਤਾਬਿਕ ਓਸ ਵੇਲੇ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਮਹਾਂਦੀਪ
ਦੀ ਅੱਠ ਕਰੋੜ ਆਬਾਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੱਠ
ਫੀਸਦੀ ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਪਲੇਗ ਦੀ

ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਪਾਰ
ਇਕਦਮ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ
ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਵਾਦੀ
ਸ਼ਬਦ ਜੇਕਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ 'ਮੌਤ' ਵੀ ਕਿਹਾ
ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਵ-ਉੱਤਰ
ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਕਾਲ 'ਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ
ਮੌਤਾਂ ਦੇ ਐਲਾਨ ਹੋਏ ਜਿਵੇਂ: ਨੀਤਸ਼ੇ ਵੱਲੋਂ
ਰੱਬ ਦੀ ਮੌਤ, ਫਰਾਂਸਿਸ ਫੂਕੋਯਾਮਾ ਵੱਲੋਂ
ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੌਤ, ਰੋਲਾਂ ਬਾਰਤ ਵੱਲੋਂ
ਲੇਖਕ ਦੀ ਮੌਤ, ਐਡਵਰਡ ਸਈਦ ਵੱਲੋਂ
ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਮੌਤ, ਸਟੀਫਨ ਹਾਕਿੰਗ
ਵੱਲੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਮੌਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ੇਲ ਫੂਕੋ

ਵੱਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤੇ
ਗਏ।

ਯੂਰੋਪ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਘਟ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ
ਨਾਲ ਬੜੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਅਨੇਖੇ ਆਰਥਿਕ-
ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਝਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਨਵੀਆਂ
ਐਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਉਪਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ
ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਚ ਆਏ
ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ
ਇਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਇਆ। ਯੂਰੋਪ ਦੀ
ਲਗਪਗ ਅੱਧੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ
ਕਾਰਨ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ
ਵਿਅਕਤੀ ਅਮਾਦਨ ਦਰ ਤੇ ਧਨ ਸੰਪਤੀ
ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ 'ਚ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ

ਹੋਇਆ। ਵਿਰਾਸਤ 'ਚ ਮਿਲੀ ਜ਼ਮੀਨ,
ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਣ
ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋਏ ਯੂਰੋਪੀਅਨਾਂ ਨੇ
ਏਸ਼ੀਆਈ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਸਿਲਕ, ਮਸਾਲੇ,
ਮਲਮਲ ਅਤੇ ਅਰਬ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਹੀਰੇ,
ਮੋਤੀ, ਤਿੱਲੇ ਜਿਹੀਆਂ ਅੱਯਾਸ਼ੀ ਦੀਆਂ
ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਆਯਾਤ 'ਤੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ
ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਤਾਂ
ਵਧਿਆ ਹੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਾਣੂਆਂ ਦੀ
ਆਵਾਜਾਈ ਵੀ ਵਧੀ।

ਚੇਚਕ (ਜਿਸ ਨੂੰ Variolation ਵੀ ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦੀ
ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਈਸਾ ਤੋਂ ਲਗਪਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ

ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਈ।
ਇਹ ਫਿਰ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਬੋਧੀ
ਭਿਖਸੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਰਾਸਤਾ ਤਿੱਬਤ ਅਤੇ
ਚੀਨ ਦੇ ਸਿਚੁਆਨ ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ 'ਚ
ਪਹੁੰਚੀ। ਸਤ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ
ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਚੇਚਕ ਅਰਬ, ਫ਼ਾਰਸ,
ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ
ਐਂਟੇਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਘਰ 'ਚ ਲੋਕ
ਮਨ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈ।
ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਇਸਤੰਬੁਲ ਵਿਖੇ
ਤਾਇਨਾਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਦੂਤ ਦੀ
ਪਤਨੀ ਲੇਡੀ ਮੈਰੀ ਮੈਂਟਗੋ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਉਸ ਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ
ਵੀ ਚੇਚਕ ਹੋਈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ ਤਿੱਬਤ
ਸਰਕਾਰ ਤਿੱਬਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ
ਸਾਰੇ ਦੱਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਗਰਮੀਆਂ 'ਚ ਹੀ
ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਉਹ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ ਕਰ ਲੈਣ
ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਕਿ ਹੈਜ਼ੇ ਦਾ ਕੋਈ ਮਰੀਜ਼
ਤਿੱਬਤ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਦੋਂ ਇਹੋ
ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਉਪਾਅ ਸੀ ਕਿ ਤਿੱਬਤੀਆਂ
ਲਈ ਹੈਜ਼ੇ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ
ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਪਾਰੀ, ਚਰਵਾਹੇ,
ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ

ਤਿੱਬਤ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ
ਮਿਲਦੀ।

ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕੈਨੇਡੀ
ਸ਼ੇਰਟਰਿੱਜ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਦੇ ਜ਼ੁਕਾਮ ਤੇ ਫਲੂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ
ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਚੀਨ ਦਾ
ਗੁਆਂਗਦੌਂਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੀ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ ਏਨੀ
ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ, ਸੂਰ,
ਬੱਤਖਾਂ ਅਤੇ ਕੁੱਕੜ ਇਕੋ ਥਾਂ ਅਤਿ
ਨੇੜਤਾ 'ਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। 1918 ਵਿਚ
ਸਪੇਨੀ ਫਲੂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ 1880 'ਚ
ਕਾਨਤੋਨ ਨਾਮੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਈ।
ਪਹਿਲੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ 'ਚ ਚੀਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰ

ਫਰਾਂਸ 'ਚ ਮਿੱਤਰ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ
ਲਈ ਜਰਮਨ-ਫਰਾਂਸ ਸੀਮਾ 'ਤੇ ਖੰਦਕਾਂ
(trenches) ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ
ਨਾਲ ਫਲੂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਵੀ ਲੈ ਗਏ। ਇਸੇ
ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਨੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਯੂਰੋਪ 'ਚ ਸਭ ਥਾਈਂ
ਫੈਲ ਕੇ ਵਿਕਰਾਲ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ
ਧਾਰ ਲਿਆ। ਭਾਰਤ 'ਚ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ
ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 29 ਮਈ 1918 ਨੂੰ ਹੋਈ ਜਦੋਂ
ਪਹਿਲੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਰਤ ਰਹੇ
ਭਾਰਤੀ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਬੰਬਈ
ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ
ਤਕਰੀਬਨ ਅਠਤਾਲੀ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਉਥੇ
ਲੰਗਰ ਸੁੱਟੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। 'ਰਾਈਡਿੰਗ ਦਿ

ਟਾਈਗਰ' ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ ਅਮਿਤ
ਕਪੂਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ
ਤਾਇਨਾਤ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸੱਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ
10 ਜੂਨ 1918 ਨੂੰ ਨਜ਼ਲੇ ਅਤੇ ਜ਼ੁਕਾਮ ਦੀ
ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਾਰਨ ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ
ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਭਾਰਤ 'ਚ
ਲਾਗ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ ਦਾ
ਪਹਿਲਾ ਮਾਮਲਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ
ਬਿਮਾਰੀ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ 'ਚ ਫੈਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।
ਭਾਰਤੀ ਰੇਲ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ
ਵੱਡਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ। ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ
ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਦਸ ਤੋਂ
ਵੀਹ ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਮਰੇ ਅਤੇ ਇਕੱਲੇ

ਭਾਰਤ 'ਚ ਇਕ ਕਰੋੜ ਅੱਸੀ ਲੱਖ ਜਾਨਾਂ
ਗਈਆਂ। ਜੈਨ ਬੈਰੀ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਦਿ
ਗਰੇਟ ਇਨਫਲੂਐਂਸ਼ਾ: ਦਿ ਐਪਿਕ ਸਟੋਰੀ
ਆਫ ਦਿ ਡੈਂਡਲੀਐਸਟ ਪੈਨਡੈਮਿਕ ਇਨ
ਹਿਸਟਰੀ' 'ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸ
ਕਰੋੜ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਅਮਰੀਕਾ ' ਚ
ਲਗਪਗ ਸਾਢੇ ਛੇ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੌਤਾਂ
ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ
ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਸਪੇਨ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ
ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਡਾ.

ਅਬਰਾਹਮ ਵਰਗੀਜ਼ ਨੇ ਏਡਜ਼ ਮਹਾਂਮਾਰੀ
ਨਾਲ ਲੜਦਿਆਂ ਤੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ

ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ
'ਮਾਇ ਓਨ ਕੰਟਰੀ' (1994) 'ਚ ਪੇਸ਼
ਕੀਤਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੈਨੇਸੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ
ਦਿਹਾਤੀ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਰਹਿਣ
ਵਾਲੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ
ਸਮੂਹਿਕ ਡਰਾਂ ਨੂੰ ਡਾ. ਵਰਗੀਜ਼ ਨੇ
ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ
ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ। ਇਸ 'ਚ ਮਰੀਜ਼ਾਂ
ਦੇ ਲਾਗ, ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰਾਉਣੇ
ਤੇ ਤਰਸਯੋਗ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ
ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ 'ਚ ਆਸ
ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ
ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ

ਪਾਠਕ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ
ਡਾ. ਵਰਗੀਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਮਨੁੱਖੀ
ਦੇਹ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕਮੀ ਭਾਵ ਏਡਜ਼
(ਐਕੁਆਇਰਡ ਇਮਿਊਨੋ ਡੈਫੀਸ਼ਿਐਂਸੀ
ਸਿੰਡਰੋਮ) ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਅਫਰੀਕਾ
ਮਹਾਦੀਪ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ 'ਚ
ਫੈਲ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ
ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਚ ਏਡਜ਼ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ
ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ, ਰੋਕਾਥਮ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਅਤੇ
ਇਲਾਜਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ
ਗਈ ਹੈ।

2003 'ਚ ਫੈਲਿਆ ਸਾਰਸ ਫਲੂ ਵੀ ਦੱਖਣੀ
ਚੀਨ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ,
ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਜਿਹੇ
ਮੁਲਕਾਂ 'ਚ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ
ਫੈਲ ਗਿਆ। ਸਾਰਸ ਫਲੂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ
ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਚੀਨ ਦੇ ਗੁਆਂਗਦੌਂਗ ਸੂਬੇ
ਤੋਂ ਹੀ ਫੈਲਿਆ। ਇਹ ਫਲੂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਜੰਗਲੀ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬੰਦੇ ਅਤੇ
ਜਾਨਵਰ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਆਦਾਨ-
ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਨ ਨਵੇਂ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਧਾਰਣ
ਜ਼ੁਕਾਮ ਤੋਂ ਮਾਰਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਬਣ ਕੇ
ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼
ਲੜਨ ਲਈ ਮਾਨਵ ਸਰੀਰ ਕੋਲ ਓਨੀ

ਵੱਡੀ ਰੋਗ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਸਪੇਨੀ ਫਲੂ ਦੀ ਢਾਈ ਫੀਸਦੀ ਮੌਤ ਦਰ
ਦੀ ਤੁਲਨਾ 'ਚ ਸਾਰਸ ਚਾਰ ਗੁਣਾ ਵੱਧ
ਵਿਸ਼ੈਲਾ ਤੇ ਘਾਤਕ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ
ਦਰ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਕੋ
ਇਕ ਉਪਾਅ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਨੇ
ਸੁਝਾਇਆ ਤੇ ਉਹ ਸੀ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਭਾਵ
ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ
ਲੜਨ ਲਈ ਰੋਕਥਾਮ (Vaccination) ਦੀ
ਦਵਾਈ ਦੀ ਈਜਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ
ਇਕੋ ਹੱਲ ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨ ਕੋਲ ਸੀ ਕਿ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਵਿਰੁੱਧ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰੂਨੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਸਿਰ ਲੜ ਕੇ ਮੁੜ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ
ਸਕੇ।

ਫਾਰਸ ਦੇ ਐਸ਼ਧੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਬਨੇ ਸਿਨਾ
(980-1037) ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਝ
ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੂਖਮ
ਜੀਵ/ਪਰਜੀਵ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ
ਜਾਨਵਰ ਦਰਮਿਆਨ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ
ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ 'ਚ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਾਗ ਅਤੇ
ਛੂਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ
ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲਾਗ ਦੇ ਨਿਰੋਧ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ
ਇਕ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਧੀ ਸੁੱਝੀ ਕਿ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ

ਚਾਲੀ ਦਿਨਾਂ ਲਈ 'ਕੱਲਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ
ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਇਕੱਲਤਾ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ
ਬਿਮਾਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੜ
ਕੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ
'ਅਲ-ਅਰਬਾ ਈਨੀਆ' ਕਿਹਾ ਜਿਸ ਦਾ
ਭਾਵ ਹੈ ਚਾਲੀ ਦਿਨ। ਇਟਲੀ ਦੇ ਵੀਨਸ
ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ
ਸਫਲਤਾ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ
ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਇਟਲੀ
ਲੈ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ
ਲਾਤੀਨੀ 'ਚ ਤਰਜਮਾ ਕਰ
'Quarantena' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ
ਇਤਾਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਚਾਲੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ

ਸ਼ਬਦ 'ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ' ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ
ਹੋਇਆ।

ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ
ਨਸਲਵਾਦੀ ਭੇਦਭਾਵ ਵਜੋਂ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਵੀ
ਹੋਈ। ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ
ਦੌਰ 'ਚ ਬਸਤੀਆਂ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ
ਦੁਜੈਲਾ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਭਰਿਆ ਵਿਵਹਾਰ
ਕੀਤਾ। ਫਰਾਂਜ਼ ਫਾਨਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਦਿ
ਰੈਂਚਡ ਆਫ ਅਰਥ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ 'ਚ ਜਾਂ
ਪਾਲ ਸਾਰਤਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ
ਅਮਲ 'ਚ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ
ਸੁੱਚਤਾ ਦਾ ਦੰਭ ਪਿਆ ਹੈ। ਯੂਰੋਪ 'ਚ
ਫੈਲੀ ਪਲੇਗ ਪਿੱਛੇ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ
ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੇ
ਯਾਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਗਰਮ ਮੌਸਮ 'ਚ
ਸੁੱਧੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀਆਂ
ਨੇ ਵੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ 'ਚ ਬਹੁਤ
ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਭੋਗਿਆ। ਯੂਰੋਪੀਅਨਾਂ
ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰਾਂ ਦੇ
ਦੀਪ ਸਮੂਹਾਂ 'ਚ ਵੱਸੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ 'ਚ
ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਬੋਡੀਆ,
ਫਰਾਮੂਸਾ, ਵੀਅਤਨਾਮ, ਫਿਜ਼ੀ,
ਫਿਲਪੀਨਜ਼ ਅਤੇ ਗੁਆਮ ਆਦਿ 'ਚ
ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਦੇ ਚਾਲੀ ਅੰਕ ਤੋਂ
ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਲਈ
ਭਾਰਤ 'ਚ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ
ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ
ਜਿਵੇਂ ਦੇਹ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਹਿੱਤ ਚਾਲੀ ਦਿਨ
ਦਾ ਚਿੱਲਾ ਕੱਟਣਾ। ਅਧਿਆਤਮਕ
ਨਿਰਮਲਤਾ ਲਈ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦੇ ਵਰਤ
ਤੇ ਇਕਾਂਤਵਾਸ 'ਚ ਰਹਿਣਾ। ਚਾਲੀਸਾ
ਕਾਵਿਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਹਨੂੰਮਾਨ ਚਾਲੀਸਾ।
ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਨਾ ਲਈ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦਾ
ਚਾਲੀਆ। ਸਮਾਧਾਂ 'ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਚਾਲੀ
ਦਿਨ ਦਾ ਚਲੀਹਾ ਕੱਟਣਾ।

ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਦੇ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦੇ
ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਦੀ ਨੀਰਸਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ
ਲਈ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਕਈ ਵੱਡੀਆਂ
ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ
ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ।
1665-66 'ਚ ਯੂਰੋਪ 'ਚ ਫੈਲੀ ਪਲੇਗ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇਜ਼ਾਕ ਨਿਊਟਨ
ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਪਲੇਗ
ਦੀ ਲਾਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਲੰਮੇ
ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਵਾਸਤੇ ਲਿੰਕਨਸ਼ਾਇਰ ਦੇ
ਦਿਹਾਤੀ ਇਲਾਕੇ ਵੂਲਸਥਰੋਪ ਮਾਨਰ
ਵਿਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਘਰ 'ਚ

ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਨੂੰ ਉਸ
ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸ਼ਹੂਰ 'ਪ੍ਰੀਜ਼ਮ ਸਿਧਾਂਤ' ਨੂੰ
ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ
ਲਾਇਆ। ਚਾਰਲਸ ਡਾਰਵਿਨ ਲੰਮੀ
ਬਿਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਘਰੇ ਤੜਿਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ
ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ
ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਲਨ ਅਤੇ ਵਿਪਥਨ ਤੋਂ
ਬਚਾਅ ਲਿਆ। ਇਸ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਦੌਰਾਨ
ਉਸ ਨੇ 'ਦਿ ਓਰਿਜਨ ਆਫ ਸਪੀਸ਼ੀਜ਼'
ਲਿਖੀ। ਲਾਰਡ ਬਾਇਰਨ ਜਦੋਂ ਹੈਜ਼ੇ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਯੂਨਾਨ ਤੋਂ
ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਲਟਾ ਵਿਖੇ
ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ 'ਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ

ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ
'ਫੇਅਰਵੈੱਲ ਟੂ ਮਾਲਟਾ' ਲਿਖੀ। ਇਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਬਾਬੂਨਿਕ
ਪਲੇਗ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਜੈਹਨ
ਮਿਲਟਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕਾਂਤਵਾਸ 'ਫਸਟ
ਲੈਟਿਨ ਐਲੇਜੀ' ਲਿਖਣ ਹਿੱਤ
ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ।

ਉਰਦੂ 'ਚ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੀ
ਕਹਾਣੀ 'ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ' ਪਲੇਗ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧ 'ਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ
ਬੇਦੀ ਨੇ ਪਲੇਗ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ 'ਚ ਸਫ਼ਾਈ
ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਦੇ
ਬਰਾਮਕਸ ਮੱਧਵਰਗ ਦੇ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ

ਲੋਭ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਨਜ਼ੀਆ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਪੇਸ਼
ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਵੀ
ਸੂਰਯਕਾਂਤ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਨਿਰਾਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀ
ਸਵੈਜੀਵਨੀ 'ਕੁਲੀ ਭਾਟ' ਨੇ 1918 ਬਾਰੇ
ਲਿਖਿਆ: "ਮੈਂ ਦਾਲਭੂਮ 'ਚ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ
ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ
ਗੰਗਾ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਚ ਲਾਸ਼ਾਂ ਹੀ ਲਾਸ਼ਾਂ
ਦਿਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਤੋਂ
ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਮਨੋਹਰਾ
ਦੇਵੀ ਵੀ ਚੱਲ ਵੱਸੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ
ਵੱਡਾ ਬੇਟਾ ਜੋ ਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ
ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਇਕ ਸਾਲ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੇ ਵੀ
ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ

ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਲੋਕ ਸਦਾ ਲਈ ਤੁਰ ਗਏ।
ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਲੱਕੜਾਂ ਘੱਟ ਪੈ
ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਲਕਾਂ ਝਪਕਦਿਆਂ ਹੀ
ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰਿਓਂ
ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਮੂਹਰੇ 'ਨੇਰਾ ਹੀ 'ਨੇਰਾ ਸੀ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੋਂ
ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ
ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ ਨਾਮੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ
ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਹਿੰਦੀ 'ਚ 1922 ਦੌਰਾਨ ਸ਼੍ਰੀਨਾਥ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਨਾਵਲ 'ਉਲਝਨ' ਆਇਆ ਜੋ ਚੇਤਨ
ਨਾਮ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਲੜਕੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।
ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਲੰਡਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ,

ਪਰ ਮੱਧ ਪੂਰਬ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਰੇਗਿਸਤਾਨੀ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਉਸ ਦਾ
ਪਿਆਰ ਪੱਲਵੀ ਨਾਮ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਅੰਦਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ
ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ
ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਯਾਤਰੀ
ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ
ਵਿਸ਼ਾਣੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ
ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਅਤੇ
ਇਹ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ
ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ

ਜਾਂਦੇ। ਇਹੋ ਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ
ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦੀ ਮਾਨਵੀ
ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਦਿਓਤਕ ਹੈ ਜਿਸ
ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੀ
ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕਰੋਨਾ ਜਿਹੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਕਾਰਨ
ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸਫ਼ਰਾਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਣੂ
ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮੁਲਕਾਂ, ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ
ਸ਼ਹਿਰਾਂ-ਨਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤਾਲਾਬੰਦ
ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ 'ਚ
ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੋ
ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਮਨੁੱਖੀ
ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਜਿਊਣ ਦੀ ਇੱਛਾ

ਦਾ ਬਿੰਬ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ 'ਚ ਸੋਸ਼ਲ
ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ
ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਸਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ
ਜਿਗਿਆਸਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਵਾਪਰੇਗਾ?
ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅੱਜ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ
ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਸ ਦਾ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ
ਕੋਈ ਸਟੀਕ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ...!

.....

82839-48811

ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ

ਮਾਂ ! ਪਿੰਡ ਕਦੇ ਆਉਂਦੀ...

-ਚਰਨਜੀਤ ਭੁੱਲਰ

ਜੇਤਸੀ ਇੰਝ ਟੇਵੇਂ ਲਾ ਰਹੇ ਨੇ, 'ਸਮਾਂ ਠੀਕ
ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ, ਗ੍ਰਹਿ ਚਾਲ ਨੂੰ
ਸਮਝੋ।' ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੁਣੇ, 'ਦੇ
ਵਕਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਜੇ ਵੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ
ਪਾਪ ਦੀ ਪੰਡ ਏ।' ਕਾਮਰੇਡੀ ਫਾਰਮੂਲਾ
ਵੀ ਸਮਝੋ, 'ਇੱਕ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਪਿੱਛੇ ਲੱਖਾਂ
ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਛੁਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।' ਦਿੱਲੀ ਦੀ
ਨਸੀਹਤ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹੋ, 'ਘਰਾਂ 'ਚ ਰਹੋ,

ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇ।' ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ
ਗੁਆਚੇ ਨੇ, ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਯਮਦੂਤ ਦਾ
ਪਹਿਰੈ। ਵਸਦਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੁੰਦੈ। ਰਾਤਾਂ
ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ, ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਤਾਂਘ, ਢਿੱਡ
ਖਾਲੀ ਨੇ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਿਥੋਂ ਜਪਣ।
ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਮੌਤ ਖੰਘੂਰੇ ਮਾਰ
ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਗੱਠੜੀ, ਅੱਖਾਂ 'ਚ
ਅੱਥਰੂ, ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਹਉਂਕੇ, ਹਵਾਈ ਚੱਪਲਾਂ
ਦੇ ਘਾਸੇ ਤੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਛਾਲੇ। ਕੰਧਾੜੇ ਚੁੱਕੇ
ਬੱਚੇ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ, ਮਾਂ! ਪਿੰਡ ਕਦੋਂ
ਆਊ। ਕਾਲੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਮੁੱਕਣ 'ਚ ਨਹੀਂ
ਆ ਰਹੀਆਂ। ਭੈਅ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਮੁੱਕਣੈ। ਇੱਕ
ਕਰੋਨਾ ਦਾ ਖ਼ੈਫ, ਉਪਰੋਂ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਡੰਡਾ

ਤੇ ਤੀਜਾ ਮੈਤ ਦਾ ਡਰ। ਆਲ੍ਹਣੇ ਉਡੀਕ
ਰਹੇ ਨੇ, ਚੋਗਾ ਛੱਡ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਮੁੜ ਰਹੇ
ਨੇ। ਸੜਕਾਂ ਉਦਾਸ ਨੇ, ਬੱਸ ਉਮੀਦ ਬਚੀ
ਹੈ। ਯੂਪੀ, ਬਿਹਾਰ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੱਛਮੀ
ਬੰਗਾਲ, ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ। ਜਿੱਧਰ ਵੀ
ਦੇਖੋ, ਪਰਵਾਸੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ
ਆਇਐ। ਲੰਘੇ ਬਾਰਾਂ ਘੰਟੇ, ਮੈਤ ਦੀ ਬਾਘੀ
ਪਈ। ਯੂਪੀ 'ਚ 24 ਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ 'ਚ ਛੇ
ਮਜ਼ਦੂਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ।
ਆਗਰਾ 'ਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜੋੜੇ ਨੇ ਸਾਹ
ਤਿਆਗੇ। ਬੱਚਾ ਲਾਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਵਿਲਕਦਾ
ਰਿਹਾ। ਸੰਤਾਲੀ ਦਾ ਮੰਜ਼ਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ
ਘੁੰਮਿਐ। ਪਣਡੁੱਬੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾ

ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਵਾ ਚੀਰਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾ
ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੰਨ 'ਤੇ ਰਾਕੇਟ ਲਿਜਾ ਸਕਦੀ
ਹੈ। ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਅੌਖੈ।

ਮਜਾਜ਼ ਲਖਨਵੀ ਨੇ ਹਾਅ
ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਿਐ, 'ਮਿਹਨਤ ਸੇ ਯੇ
ਮਾਨਾ ਚੂਰ ਹੈਂ ਹਮ, ਆਰਾਮ ਸੇ ਕੋਸੇ ਦੂਰ
ਹੈਂ ਹਮ, ਪਰ ਚਲਨੇ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈਂ ਹਮ,
ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈਂ ਹਮ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈਂ ਹਮ।'

ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲਾ ਆਖਦੈ 'ਕੋਈ
ਸੜਕ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇਗਾ।' ਕਿਰਤੀ ਲਈ
ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਹੋਇਐ। ਉਲਾਂਭੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ
ਕਾਹਦੇ। ਰੀਓ ਡੀ ਜਨੇਰੀਓ (ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ) 'ਚ
ਜੀਸਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ। ਮੂਰਤੀ 'ਤੇ

ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਲਿਖ ਗਿਐ 'ਭੁੱਖ'
। ਜੀਸਸ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਚੁਭਣ ਲੱਗੈ।
ਦਿੱਲੀਓਂ ਜੇ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰੇ ਨੇ। ਇਸੇ ਭੁੱਖ
ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨੇ। ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰਾਡਾਰ 'ਤੇ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ। ਅਨਾਜ ਭਰੇ ਗੁਦਾਮ,
ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਦਬਕੇ, ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ,
ਇਹੋ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਪਸਤ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲਈ ਬੱਸਾਂ ਕਿਸੇ
ਲਈ ਟਰੇਨਾਂ। ਜਲੰਧਰੇਂ ਤੁਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ
ਸਾਈਕਲ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੜਕਾਂ ਨੇ
ਬਟਵਾਰੇ ਝੱਲੇ, ਨਾਦਰ ਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਝੱਲੇ,
ਹਜ਼ੂਮੀ ਹਿੰਸਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਹੋਰ
ਝੱਖੜ ਝੱਲੇ, ਹੁਣ ਨੰਨ੍ਹੇ-ਮੁੰਨੇ ਨਹੀਂ ਝੱਲੇ ਜਾ

ਰਹੇ। ਨਾਸਿਕ ਤੋਂ ਗਰਭਵਤੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ
ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਲਈ ਤੁਰੀ। 60 ਕਿਲੋਮੀਟਰ
ਮਗਰੋਂ ਪੀੜਾਂ ਸ਼ੁਰੂ। ਸੜਕ ਕਿਨਾਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ
ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਮੁੜ
160 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਚੱਲੀ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ
ਸਥਾਨ ‘ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ’ ਬਣ ਗਈ।
ਬੱਚਾ ਬੋਲ ਸਕਦਾ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਹਣਾ
ਦਿੰਦਾ, ‘ਤੇਰੀ ਦੁਨੀਆ ਲੱਭੀ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਦਾਂ
ਦੀ ਤੂੰ ਦੱਸਦੈਂ।’ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਗਰਭਵਤੀ
ਮਾਨ ਕੁਮਾਰੀ ਤੁਰੀ। ਰੁੜਕੀ ਪੁੱਜੀ, ਦਰਦ
ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।
ਗੋਦ ‘ਚ ਲੈ ਕੇ 270 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਫਿਰ

ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ, ਬੱਚਾ
ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਛੇਗਾ, ਮਾਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਚੱਲੇਂਗੀ।

ਔਰੰਗਾਬਾਦ 'ਚ ਥੱਕ ਚੂਰ
ਹੋਏ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਟੜੀ 'ਤੇ ਸੈਂ ਗਏ। ਰੇਲ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਫਨਾਹ ਕਰ ਗਈ। ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ
ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਲੱਭੇ, ਬੇਹੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ।
ਮੁਜ਼ੱਫਰਪੁਰ 'ਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਮੁਕਾ
ਗਈ, ਰੇਡਵੇਜ਼ ਦੀ ਇੱਕ ਬੱਸ। ਛੇ ਮਜ਼ਦੂਰ
ਫੌਤ ਹੋ ਗਏ, ਜੋ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਚੁੱਕ
ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਸਨ। ਵਾਰਿਸ ਤਮਾਮ ਉਮਰ
ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਲੱਭਣਗੇ। ਅਫ਼ਗਾਨੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ, 'ਹਰੇਕ ਲਈ ਆਪਣਾ ਘਰ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਹੋ

ਖੁੰਦਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਰਹੇ। ਜਾਓ, ਕੋਈ
ਮਾਅਨੇ ਸਮਝਾਓ। ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ
ਤਸਵੀਰਾਂ 'ਤੇ ਗੌਰ ਕਰਨ। ਗਰਭਵਤੀ ਮਾਂ
ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਐ, ਬ੍ਰੀਫਕੇਸ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਸੁੱਤੈ।
ਇੰਝ ਲੱਗਦੈ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ, ਸਰਕਾਰ
ਘੂਕ ਸੁੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪੁਲ 'ਤੇ ਬੈਠਾ
ਰਾਮ ਗੋਪਾਲ, ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਰੋਇਆ। ਘਰ
ਲਈ ਤੁਰਿਆ, ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰ ਮੋੜ
ਦਿੱਤਾ। ਘਰੇਂ ਖ਼ਬਰ ਆਈ, ਪੁੱਤ ਚੱਲ
ਵਸਿਆ। ਬੇਵੱਸ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੋਲ ਇੱਕੋ ਹੱਕ
ਬਚਿਐ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਣ ਦਾ ਹੱਕ।
ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ 'ਤੇ ਹੁਣੇ ਡਾਕੇ
ਵੱਜੇ ਨੇ। ਅਗਲੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਵੇਖੋ..!

ਭੁਪਾਲ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਰਾਹੁਲ ਦੀ। ਇੱਕ
ਬਲਦ ਵਿਕ ਗਿਆ। ਇੰਦੌਰ 'ਚ ਗੱਡੇ ਦੇ
ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬਲਦ ਜੁੜਿਆ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ
ਰਾਹੁਲ। ਗਊ ਦੇ ਜਾਏ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿਹਲ
ਨਾ ਦੇਵੇ। ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਰਾਮੂ।
ਸਭ ਵਸੀਲੇ ਮੁੱਕੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਤੇ ਬਾਂਸ
ਦੀ ਛੋਟੀ ਗੱਡੀ ਬਣਾਈ। ਵਿਚ ਦੇ ਸਾਲ ਦੀ
ਬੱਚੀ ਤੇ ਗਰਭਵਤੀ ਪਤਨੀ ਬਿਠਾਈ। 17
ਦਿਨ ਰੇਹੜੀ ਖਿੱਚਦਾ ਰਿਹਾ। 800
ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
'ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਾਨ...' , ਬੱਚੇ ਤੇ ਬੁੱਢੇ
ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰੇਂ ਉਖੇੜ ਦਿੱਤੇ।

ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ

ਬਨਾਸਕਾਂਠਾ। ਜਿਥੇ ਇੱਕ ਲਾਵਾਰਿਸ

ਬੱਚਾ, ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਡਿੱਗਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਸੈਂਕੜੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਹਾਨੇਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋ ਗਏ,

ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ। ਪਿੰਡ ਦੀ

ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਖਾਕ ਹੋਈਏ, ਇੱਕੋ ਆਖਰੀ

ਇੱਛਾ ਹੈ। ਮੈਂਤ ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਤੁਰੇ ਜਾ

ਰਹੇ ਨੇ। ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਇੰਝ ਬਿਆਨ

ਲਓ, 'ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦਾ ਹੋਈ ਮੈਂਤ

ਸਸਤੀ।' ਯੂਨੀਸੈੱਫ ਨੇ ਡੱਗਾ ਲਾਇਐ।

ਅਗਲੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ, ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ

ਬੱਚੇ, ਜ਼ਰਾ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣ। ਭਾਰਤ 'ਚ

ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਬੱਚੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਕੋਵਿਡ

ਯੁੱਗ 'ਚ ਮਾਪੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾਕਰਨ
ਕਿਥੋਂ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਗਰੀਬ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਤਾਂ
ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਿਖਾ
ਉਮੀਦ ਭਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਢਿੱਡ
ਨਹੀਂ। ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ
ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ ਗਰਭਵਤੀ ਅਰਤ ਰਿਕਸ਼ਾ
ਲੈ ਦਰ ਦਰ ਪੁੱਜੀ। ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਪੈਰ ਵੀ
ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਰੋਂਦੇ
ਹਨ, ਚੱਲਣੇ ਨਾਂਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਪ
ਗੱਠੜੀ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਰੇਡੀਓ ਕੱਢ
ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੋ ਸਕਦੈ,
ਅੱਗਿਓਂ ਗਾਣਾ ਵੱਜੇ, 'ਨੰਨ੍ਹੇ-ਮੁੰਨੇ ਬੱਚੇ ਤੇਰੀ
ਮੁੱਠੀ ਮੇਂ ਕਿਆ ਹੈ..!' ਮਾਪੇ ਮਨੇ ਮਨ

ਉਲਾਂਭਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ
ਮੁੱਠੀ 'ਚ ਕੀ ਹੋਣੈ, ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਘੱਟਣ,
ਉਂਗਲਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮ। ਜੋਤਸ਼ੀ ਵੀ ਫੇਲ੍ਹ ਹੀ
ਹੋਣਗੇ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਖੁਸ਼ ਗਏ, ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ
ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਰਮਾਨ ਵੀ ਛਿੱਲੇ ਗਏ
ਹਨ। ਬੀਬੀ ਸੋਨੀਆ ਗਾਂਧੀ ਬੋਲੀ, ਕੋਈ
ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਰੇਲ ਭਾੜਾ ਕਾਂਗਰਸ
ਦੇਵੇਗੀ। ਬਾਕੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤਾਂ
ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦਿੱਤੈ। ਬਠਿੰਡਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੋਂ
ਜਦੋਂ ਟਰੇਨ ਚੱਲੀ। ਬੀਬੀ ਸੋਨੀਆ ਗਾਂਧੀ
ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਰਾਜਾ ਵੜਿੰਗ ਖੁਦ ਪੁੱਜਾ।
ਕਾਂਗਰਸੀ ਮੇਅਰ ਪਟਿਆਲਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ
ਡਟ ਗਿਆ। 'ਕੱਲੇ 'ਕੱਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਗੱਲ

ਕੰਨੀ ਪਾਈ, ਥੋਡੇ 'ਤੇ ਏਹ ਕਿਰਪਾ ਬੀਬੀ
ਜੀ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੈਜਾਂ ਲੁੱਟੇ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਵੰਡੇ।’

ਪਿੰਡ ਬਾਦਲ ਵਾਲੇ ਬੀਬਾ
ਜੀ ਭੜਕ ਉੱਠੇ। ਰੇਲ ਭਾੜੇ 'ਚ 85 ਫੀਸਦੀ
ਛੋਟ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮੋਦੀ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਆਏ
ਵੰਡੇ ਸਿਪਾਹੀ। ‘ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਨ ਵੰਡੇ,
ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਨਹੀਂ।’

ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿਓਂ ਬੋਲੇ, ਬੀਬਾ ਜੀ, ਕੇਂਦਰ
ਨੂੰ ਕਹੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਲ ਭੇਜੇ। ਅਕਾਲੀ
ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਦਾਲ 'ਚ ਕੁਝ ਕਾਲੈ। ਖੁਰਾਕ
ਮੰਤਰੀ ਆਸ਼ੂ ਕਹਿੰਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡੋ,
ਦਾਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਟਰੱਕ ਹੀ ਖਰਾਬ
ਨਿਕਲਿਆ। ਛੱਜੂ ਰਾਮ ਦਾ ਭੇਤ ਪਾਉਣਾ

ਐਥੈ। ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਟੈਂਟ ਲਾਇਐ।
ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਨਿਕਲੇ, ਭੁੱਖੇ ਨਾ ਜਾਣ, ਲੰਗਰ
ਚਲਾਇਐ। ਲੰਗਰ 'ਚ ਕੀਰਤਨ ਚੱਲ
ਰਿਹੈ। ਟੈਂਟ ਦੇ ਸਪੀਕਰਾਂ 'ਚ ਸੰਤ ਰਾਮ
ਉਦਾਸੀ ਵੱਜ ਰਿਹੈ। ‘ਅਜੇ ਨਾ ਆਈ
ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇਰੀ, ਅਜੇ ਵਡੇਰਾ ਪਾੜਾ ਏ,
ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਅਲਬੇਲੇ ਰਾਹੀ, ਅਜੇ ਹਨੇਰਾ
ਗਾੜ੍ਹਾ ਏ।’ ਟੈਂਟ ਅੱਗਿਓਂ ਕੋਈ ਪੈਦਲ
ਲੰਘ ਰਿਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ।

.....

94170 11171

ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ :

ਕਰੋਨਾ ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੱਚ ਸੱਚ

- ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਵਿਦਵਾਨ ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ
ਲੰਬਾ ਲੇਖ 'ਉਤਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ
ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਛਾਪਿਆ ਹੈ,
ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ
ਕਿ ਅਜੋਕਾ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਟ ਆਇਆ
ਹੈ, ਇਹ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ

ਵਿਸ਼ਵੀ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਗੈਰ-
ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ
ਤੇ ਲੋੜ ਦਾ ਸਵਾਲ, ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ
ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਤੇ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੀ
ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ
ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਆਰਥਿਕ ,
ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋਈਆਂ
ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ
ਦੌਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟਦਾ ਹੋਇਆ
ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਉਹ ਆਖਰੀ ਕਿਲ
ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਡਿਜੀਟਲ ਕਰਾਤੀ ਜਾਂ
ਆਨਲਾਈਨ ਮੋਡ ਨੂੰ ਉਤਰ ਕਰੋਨਾ

ਵਾਇਰਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ
ਰੂਪਾਂਤਰਤ ਕਰਨਾ ਹੈ" ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਲਿਖਦੇ
ਹਨ "ਸੋ ਉਤਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ
ਵੱਧ ਵਧਦਿਆਂ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ
ਆਪਣੇ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ
ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।" ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਿਖਤ
ਦੀ ਮੁਖ ਗਿਰੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ
ਰੱਖਕੇ ਬਾਕੀ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ
ਬਿਆਨ ਨਿਜੀ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਵਰਤਾਰਿਆਂ
ਤੇ ਅਜੋਕੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ
ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਘਰ
ਹੋਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੋਰਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਫੈਲਣ
ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਅਜੇ ਚਲ ਹੀ ਰਹੀਆਂ
ਹਨ, ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕੋਨੇ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਤ 'ਚ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ,
ਮਨੁੱਖੀ ਤਰਾਸਦੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ
ਨੂੰ ਘੇਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਹਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ
ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ
ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ
ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ
ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦੀਆਂ
ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ
ਹਨ, ਇਸ ਤਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਚੋਂ
ਉਭਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਥਿਤੀ

'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀ ਰਸਤੇ ਹੋ ਸਕਦੇ
ਹਨ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ
ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣ, ਹੱਥ
ਧੋਣ ਤੇ ਸੈਨੀਟਾਇਜ਼ ਕਰਨ ਤਕ ਦੀ
ਨਸੀਹਤ ਦੇਣ ਤਕ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ
ਦੀ ਬਾਂਹ ਮਰੋੜ ਕੇ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ
ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਾਡਲ ਨੂੰ
ਹਰੇਕ ਮੁਲਕ 'ਚ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੀ
ਸੰਸਥਾ ਵਿਸ਼ਵ ਮੁਦਰਾ ਕੋਸ਼ (IMF) ਇੱਥੋਂ
ਤਕ ਸੀਮਤ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਆਰਥਿਕ
ਮੰਦਵਾੜਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ
ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼
ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

ਡੋਨਲਡ ਟਰੰਪ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੇ
ਬਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ
ਥਾਂ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੌਧਰ ਨੂੰ ਦਿਖਾ
ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੈਨਜ਼ੁਆਲਾ ਤੇ
ਇਰਾਨ ਉਪਰ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ
ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਤੇ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਕਟ ਚੋਂ
ਉਭਰਦਿਆਂ ਹੀ ਚੀਨ ਨਾਲ ਭਿੜਣ ਲਈ
ਸ਼ਰੇਆਮ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿੱਤੀ ਅਦਾਰੇ
ਰੋਜ਼ ਸ਼ੇਅਰ ਮਾਰਕਿਟਾਂ ਦੇ ਘਾਟੇ ਵਾਧੇ ਦਾ
ਅੰਕੜਾ ਦਰਸਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਜੋ
ਵਿੱਤੀ ਪੂੰਜੀ ਉਪਰ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਸ
ਦਾ ਰੋਣਾ ਧੋਣਾ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ

ਸੋਚ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਥਾਂ
ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਵਿਚਾਰ
ਤਕ ਸਮੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ
'ਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਨੈਮ ਚੈਮਸਕੀ ਦੇ
ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ, "ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਭਿਅਤਾ
ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ, ਜੋ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ
ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਚ
ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਵਿਡ-19 ਨੇ
ਸਮੁੱਚਾ ਯੂਰਪ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ
ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਖਿੱਤਾ ਭੁੱਖਮਾਰੀ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ
ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇ ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਸ਼ਵ
ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਕਟ
ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ

ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਰੋਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਮਰੋੜ ਕੇ ਨਵ-
ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ
ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਵਧਣ ਫੁਲਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ
ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ
ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ
ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ
ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ਕਿ
ਇਹ ਜੰਗ ਹੈ ਜੋ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ
ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਰੋਨਾ
ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣੀ ਹੈ ਇਸ
ਮਾਨਵੀ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਜੰਗ ਕਹਿ ਰਹੇ
ਹਨ।

ਇਸ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੌਰਾਨ ਬਣੀ
ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ
ਵਿਦਵਾਨ ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ 'ਉਤਰ
ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ' ਕਹਿਣ ਤਕ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ,
ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ
ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ,
ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ
ਜਿਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਹ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ
ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ
ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਉਤਰ
ਅਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ ਦੇ ਨਵੇਂ ਫੈਸਨ ਨੂੰ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ 'ਚ
ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਹਸਤਾਖਰਾਂ ਵਿਚ

ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਹਿਲਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ
ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਨਿੱਜਤਾ
ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਉਭਰਨਾ
ਤੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ, ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ
ਸਥਿਤੀ ਆਦਿ ਜੋ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਫੈਲਾਵ ਦੇ
ਬਾਹਰਲੇ ਘੇਰੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਤਾਂ
ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਹੀ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਰੁਕ
ਗਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡੇਵਿਡ ਹਾਰਵੇ
ਅਨੁਸਾਰ, "ਜੋ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦਾ
ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ 1970 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ
ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਵਿਤੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ
ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕੋਨੇ ਉਪਰ ਤਾਕਨੇਲਜੀ

ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਛਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ
ਹਾਲਾਂਕਿ 2008 'ਚ ਵੀ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ,
ਪਰ ਕੋਵਿਡ-19 ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੈਫਾਲ ਕਰਕੇ
ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼
ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਤਾਕਤ
ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਅਤੇ ਇਸ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲੋਕ ਪੱਖੀ
ਲਹਿਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਬਦਲਵੀਂ ਰਾਜਨੀਤੀ
ਖੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਨਵ-
ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਸਕੇ
ਅਤੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲੋਕ
ਪੱਖੀ ਬਦਲ ਉਸਾਰਨ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ
ਜਾਵੇ।" ਪਰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਮਰਜੀਤ

ਗਰੇਵਾਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜਾਹ
ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਤੇਰ ਪ੍ਰਤੀ ਚੁਪ
ਹਨ, ਇਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਸਿਰਫ
ਤਾਕਨੇਲਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸਤਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ
ਕਰਨ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ
ਤਾਕਨੇਲਜੀ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਸਾਊ
ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬਣਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ
ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ
ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ
ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ
ਤੇੜਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਜੇ ਇੱਕ
ਵੱਖਰੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਤਾਕਨੇਲਜੀ, ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ,

ਸਮਾਜਕ ਰਿਬਤੇ, ਪਦਾਰਥਿਕ ਪੈਦਾਵਾਰ
ਦੇ ਢੰਗ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ, ਮਾਨਸਿਕ
ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ
ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਣ ਤੇ ਕਾਰਜ
ਕਰਨ ਦੇ ਇੰਜਣ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿਚ
ਇਕਜੁੱਟ ਹਨ।)

ਅਜਿਹਾ ਸੰਕਟ ਜੋ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ
ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਇੱਕ ਵੰਨਗੀ ਜੋ ਕਿ ਮੰਡੀ
ਵਿਚ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਨਾਫ਼ਾ
ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਵਾਇਰਸਾਂ ਦੀ ਤੋੜ ਭੰਨ
ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ
1960 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2016 ਤਕ ਕਈ
ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ

ਇਬੋਲਾ ਵਾਇਰਸ, ਸਾਰਸ-2 ਵਾਇਰਸ
ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ ਦਸਤਕ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ
ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਨਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੀਵ
ਵਿਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੋ: ਰੇਬ ਵਲਸੇ ਅਨੁਸਾਰ
ਇਹ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ
ਵਾਇਰਸਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਚੋਂ ਹੈ। ਇਹ
ਵਾਇਰਸ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ
ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਦਿਨਾਂ ਤੇ
ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ
2018 ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ 1.6
ਬਿਲੀਅਨ ਲੋਕ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ
ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਕੋਠੇ ਤਕ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਾਰਜਾਂ

ਅਤੇ ਸੈਰਾਂ ਲਈ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ
ਅਧੁਨਿਕ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀ ਚੱਕਰ
ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ
ਸੰਕਟ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਕਟ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਾਣ-ਬਾਣੇ
'ਚੋਂ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਮੁਲਕ
'ਕਿਊਬਾ' ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ
ਆਰਥਿਕ ਮਾਡਲ 'ਚ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ,
ਸਿਹਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਦਿੱਤੀ
ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਲਾਤੀਨੀ
ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੁਲਕ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ
ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪਹਿਲ
ਕਦਮੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ

ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸਮਤੋਲ ਤਾਂ ਕਰੋਨਾ
ਸੰਕਟ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ
ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਹੁਕਮਰਾਨ ਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ
ਘਰਾਣੇ ਕੈਮੀ ਤੇ ਕੈਮਾਤਰੀ ਪੱਧਰ ਉਪਰ
ਨਫੇ ਦੇ ਘਟਣ ਕਰਕੇ ਤਾਲੇ ਮਾਰ ਕੇ ਘਰਾਂ
ਦੀਆਂ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀਆਂ 'ਚ ਛੁੱਪ ਗਏ ਹਨ,
ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਅ ਦਾ
ਨਾਅਰਾ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲ
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ। ਲੋੜ ਇਸ
ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬ
ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੀ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ
ਦਈਏ ਇਹ ਹੀ ਭਲੇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੋਵੇਗਾ।
ਇਸ ਮਾਨਵੀ ਸੰਕਟ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ,

ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਤੋੜਨਾ
ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਉਤਰ ਉਤਰ
ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਕਾਂਵਾਂ ਰੈਲੀ ਫਿਰ ਕਦੇ
ਵਕਤ ਤੇ ਛੇੜ ਲਵਾਂਗੇ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਦੇ
ਹਕੀਕੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਸਲੀਮ ਕਰੀਏ, ਆਪਣੇ
ਰਾਜ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਣ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ
ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਈਏ।

.....

98151-15429

ये सफर ,
हमेशा याद
रखेगा
मजदूर
साहेब

ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਬੁੱਧ

- ਗਗਨ ਦੀਪ ਸ਼ਰਮਾ

ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਸਨ

ਤੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ

ਮੈਂ ਬੁੱਧ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਿਆ

ਸ਼ਬਦ-ਸਾਗਰ ਰਿੜਕਿਆ

ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੋਇਆ –

ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਬੰਦ ਨੇ

ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਦੇ ਸਭ ਬੂਹੇ

ਭਾਗਾਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵੇਲਾ

ਕਿੰਨੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਝੱਲੀਆਂ

ਗੌਤਮ ਨੇ ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਲਈ

ਬਾਹਰ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ

ਸਿਰਫ਼ ਰਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਂਦੀ

ਭਰਮਾ ਵੀ ਲੈਂਦੀ

ਉਲਝਾਉਂਦੀ ਵੀ ਹੈ

ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ

ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉਤਰਨ ਦਾ

ਹੁਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਮੌਕਾ

ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਨਾ ਖੁੰਝਾ

ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਫ਼ਰ ਕਰ

ਭੇਰਾ ਨਾ ਵੇਖ ਏਧਰ-ਉਧਰ

ਖੁਦ ਨਾਲ ਖੁਦ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਾ

ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨਾਲ

ਅੰਦਰਲੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਮੁਸਾਫਿਰ ਹੋ ਜਾ

ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ

ਉਹ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ

ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਨ

ਉਸਦੇ ਪੱਲੇ ਕਰਮ

ਸੁਣਦੇ-ਸੁਣਦੇ

ਉਹ ਸੁਗਲ ਜਿਹੇ ਵਾਂਗ ਹੱਸਿਆ

ਮਿੱਟੀ ਝਾੜਦਾ ਉੱਠਿਆ –

ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਲਈ

ਪਹਿਲਾਂ ਗੰਤਮ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸਾਹਬ

ਕੋਈ ਸਿਧਾਰਥ

ਭੁੱਖੇ ਢਿੱਡ ਗੈਤਮ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ

ਟੱਬਰ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਵੀ ਤੈਅ ਕਰਦੀ

ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੀ

ਉਸਨੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ

ਤੇ ਬਾਹਰ ਵਗਦੇ

ਅੱਗ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਲਿਆ

ਜਿਊਂਦੇ ਬਿਰਖ ਦਾ ਗੀਤ

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿੱਘ ਸੀ

ਤਾਂ ਸਫ਼ਰ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ

ਕਮਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ

ਸ਼ਬਦ ਕੋਲ ਸਨ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ

ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਾ ਅਰਥ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ

ਬਿਨਾਂ ਪੈਰ ਪੁੱਟਿਆਂ ਵੀ

ਤੁਰਿਆ-ਫਿਰਿਆ ਦਿੱਲੀ ਦੱਖਣ

ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸਨ

ਤਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਨੇ ਬਚਾਈ ਰੱਖੀ ਹਰਿਆਲੀ

ਹਵਾਵਾਂ ਨੇ ਸਰਗਮ ਰੁੱਸਣ ਨਾ ਦਿੱਤੀ

ਮਰੇ ਹੋਏ ਬਿਰਖਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ

ਪੰਛੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਆਲ੍ਹਣਾ

.....

ਸੰਪਰਕ :

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ

ਬਰਗਾੜੀ (ਫਰੀਦਕੋਟ)

151208

***98729 89313**

***98767 10809**

***94171 75686**

ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਦਿਲੀ ਧੰਨਵਾਦ

ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

i